

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 5 Issue 05 | pp. 146-153 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

ТРАНСФОРМАЦИЯЛАШ ЖАРАЁНИДА ИСЛОМ БАНКЧИЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Бабамамов Т.Ҳ.

Тошкент давлат иқтисодиёт университети
Хузуридаги “Ўзбекистон иқтисодиётини
ривожлантиришнинг илмий асослари ва муаммолари”
илмий-тадқиқот маркази тадқиқотчиси

Аннотация: Ушбу мақолада мамлакатимизда ислом банкчилиги фаолиятдан фойдаланиш йўллари, ислом банкчилиги тизимининг моҳияти, ривожланиш тарихи ҳамда республикамызда ислом банкчилиги инструментларидан фойдаланишни ривожлантириш, шунингдек, унинг афзалликлари таҳлили ва ривожлантириш истиқболларини такомиллаштириш ҳақида сўз боради. Хусусан, Ўзбекистонда ислом банкчилиги инструментларидан фойдаланишни ривожлантиришдаги мавжуд муаммолар ҳамда уларни бартараф этиш бўйича муаллифнинг тавсиявий ёндашувлари ва таклифлари келтирилган.

Калит сўзлар: ислом банкчилиги, ислом дарчалари, ислом тараққиёт банки, нобанк кредит ташкилотлари, микромолиялаштириш.

Аннотация: В данной статье рассматриваются пути использования исламского банкинга в нашей стране, сущность системы исламского банкинга, история её развития, а также совершенствование перспектив развития и анализа преимуществ использования инструментов исламского банкинга в Республике Узбекистан. В частности, приведены существующие проблемы в процессе развития применения инструментов исламского банкинга в Узбекистане, а также авторские рекомендации и предложения по их устранению.

Ключевые слова: исламский банкинг, исламские окна, Исламский банк развития, небанковские кредитные организации, микрофинансирование.

Abstract: This article discusses the ways of utilizing Islamic banking in our country, the essence of the Islamic banking system, its development history, and the advancement of the use of Islamic banking instruments in Uzbekistan, as well as the analysis of its advantages and prospects for improvement. In particular, the article presents existing problems in the development of the application of Islamic banking instruments in Uzbekistan, along with the author's recommendations and proposals for their resolution.

Keywords: Islamic banking, Islamic windows, Islamic Development Bank, non-bank credit institutions, microfinancing.

Кириш

Ҳозирги кунда ислом банкчилиги барча шаклларда намоиш этилган: банклар ва банк бўлмаган молия муассасалар, йирик ва майда, ихтисослаштирилган ва диверсификация қилинган, анъанавий ва инновацион, миллий ва кўп миллатли, эҳтиёткор ва эҳтиётсиз, қатъий тартибда бошқариладиган ва эркин ва ҳ.к.з. Айрим ислом банки муассасалари, айниқса анъанавий банкларнинг «исломий дарчалари» ўз (анъанавий) банкларига тақлид қилишса, бошқалари кескин фарқ қилади (анъанавий банкларлардан). Баъзилари илоҳий қонун-қоидалар асосида фаолият юритса, бошқалари диндан миждозларни жалб қилиш усули сифатида фойдаланади. Муаммо шундаки, ислом банкчилигининг соф ғоялари обрўсига жойлардаги воқелик сабаб путур етиши мумкин. Агар бу соҳа ривожини учун керакли қадамлар қўйилмаса, яъни асл ислом банк-молия соҳасининг ўзига хос жиҳатлари ва энг асосийси унинг руҳияти ўрнатилмаса, жамиятдаги бу соҳага бўлган ишонч йўқолади. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 декабрда Олий Мажлис палаталарига йўллаган Мурожаатномасида “Мамлакатимизда Ислом молиявий хизматларини жорий этиш бўйича ҳуқуқий базани яратиш вақт-соати етиб келди. Бу борада Ислом тараққиёт банки ва бошқа халқаро молия ташкилотлари экспертлари жалб этилади” [1], деб таъкидлаб ўтдилар.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 20 апрелдаги “Нобанк кредит ташкилотлари ва микромолиялаштириш фаолияти тўғрисида” ги ЎРҚ – 765 сонли Қонунининг қабул қилиниши мамлакатимизда ислом молия инструментларидан фойдаланиш тизимини ривожлантиришдаги муҳим қадамлардан бири бўлди. Миллий иқтисодиётимизда ислом молия инструментларидан ва ислом молия институтлари хизмат турларини ўрганишдан кўзланган мақсад замонавий шароитларда молия сектори муаммоларини ҳал қилишда муқобил молиялаштириш йўллари ривожлантириш бугунги кунда долзарб масалалардан ҳисобланади.

Мавзуга доир адабиётлар таҳлили

Жаҳон иқтисодиётида анъанавий банк пулни даромади кафолатланган сотиш ёки ижарага бериш мумкин бўлган маҳсулот сифатида кўради, чунки берилган қарз маблағларини йўқотиш хавфи жуда кам (қарз маблағлари ҳам, қарз бўйича фоизлар ҳам лойиҳанинг муваффақияти ёки инқирозидан қатъий-назар доимо кафолатланган бўлади), ислом банки эса ўзини бизнес бўйича ҳамкордек тутди ва ҳамкорликнинг турига қараб хавфларни бўлишади. Барчага маълумки, агар икки томон хатар ва йўқотишларни ўзаро бўлишса улар молиявий амалиётларда эҳтиёткорлик билан иш тутдилар. Шу тариқа, ислом молияси адолатлироқ, молиявий барқарор ҳамкорлик муҳити яратилишини таъминлайди. Шубҳасиз, бу борада дунё олимлари томонидан ислом молия инструментларидан фойдаланиш йўллари бўйича кўплаб илмий ишлар қилинган, китоблар ёзилган ва таърифлар берилган. Хусусан, Халқаро валюта фондининг собиқ раҳбари Кристин Лагарднинг фикрича: “Исломий молия, умуман олганда, мамлакатларда молиявий

барқарорликни таъминлаш потенциалига эга, чунки унинг унинг рискларни тақсимлаш хусусияти молиявий қарздорликни камайтиради, молиялаштириш эса аниқ бир активларга боғланган ва шу сабабли тўлиқ кафолатланган¹” дея ўзининг фикрини билдирган.

Э.Т. Қодиров, Ж.К. Мажидовлар “Ислом банклари учун лойиҳани молиялаштиришга улۇш билан иштирок этиш назарияси жуда ҳам мақбул турдаги операция бўлишига қарамай, ҳақиқатда Ислом банкларининг активлар портфелини катта қисми қисқа муддатли савдо келишувларини молиялаштиришга тўғри келади, қайсики банклар хизмат кўрсатиш устамалари (мурабаха) ҳисобидан фойда олади”[2] дея тарифлашади.

Мусаев ва Магомедова [3] эса глобализация шароитида Ислом молиявий институтларининг ривожланиш тенденцияларини характер хусусиятини ўрганган. Иқтисодчи олим Зарипов ўзларининг илмий мақолаларида бугунги кунда жаҳонда, ислом молияси барқарор даражада ривожланаётгани ва юқори ўсиш суръатларини кўрсатаётганини, ислом молиясида анъанавий молиядаги «пул баҳоси» тушунчасига ўрнига «капитал самарадорлиги» [4] деб аталувчи янги атама жорий этилганлиги ҳақида сўз юритган. Шунингдек, Rafik Yunus al-Misri “Ислом молияси ислом иқтисодий таълимотидан келиб чиқадиган ўзига хос хусусиятларга эга. Асосий исломий молия хусусиятлари қуйидагиларни ўз ичига олади: активларга асосланган, молиялаштириладиган фаолиятга чекловлар ва капитал ҳамда тадбиркорликнинг узлуксизлиги ишлаб чиқариш омиллари сифатида” [5] талқин этади. Ислом молияси – ислом тамойил ва қоидаларига тўлиқ мос келувчи молиявий инструментлар ва қонуниятларни ўз ичига олган тизим. Ислом молиясига нисбатан XXI асрда қизиқиш юқори бўлиб, илмий изланишлар олиб бориш ва таҳлилий материаллар тайёрлаш борасидаги илмий фаолият кўпайиб бормоқда[6].

Амалга оширилган ушбу илмий ишларда ислом молиясининг назарий асослари ҳамда ислом молия инструментларидан фойдаланиш йўллари тўлиқ ёритиб берилмаган. Умуман олганда бугунги кунда ислом молияси жаҳон ҳамжамияти учун бирмунча, миллий иқтисодиётимиз учун деярли янги бўлганлиги учун келгусида кўплаб изланишларни талаб этилади.

Тадқиқот метадологияси

Тадқиқотда илмий абстракциялаш, груҳлаш, қиёслаш, ретроспектив ва истиқболли, эмпирик таҳлил ва бошқа услублардан фойдаланилди. Мақолада илмий абстракциялаш усули ёрдамида ислом банкчилиги инструментларидан фойдаланиш йўллари назарий ташкилий ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришнинг илмий ва амалий аҳамияти келтириб ўтилди. Шунингдек, қиёсий таққослаш усулида жаҳон амалиётида ва тараққий этган мамлакатларда ислом банкчилиги инструментларидан фойдаланиш усуллариининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини мамлакатимиздаги мавжуд асослар билан таққослаб тегишли хулосалар шакллантирилди.

Таҳлил ва натижалар

¹ <https://news.rambler.ru/person/lagard-kristin/>

Ислом банк иши фаолиятини бошланишини аниқ даври ўтган асрнинг 60-йилларининг бошларига тўғри келади. Биринчи Ислом Жамғарма банки Миср давлатида 1963 йили ташкил топган, лекин унинг фаолияти узоқ чўзилмаган.

1970 йилларга келиб Ислом молиявий институтларини яратиш бўйича амалий ишлар жонланиб кетган. 1974 йилда Ислом давлатлари ташкилоти шариат нормалари асосида иқтисодий ва ижтимоий дастурларни молиялаштириш учун давлатлараро Ислом ривожлантириш банкини тузиш тўғрисида қарор қабул қилдилар. 1975 йилда Dubai Islamic Commercial Bankи тузилди. Ислом банкларини шаклланиш босқичида марказий фигуралардан бири бўлган, Саудия Арабистони Қирол оиласидан шахзода Муҳаммад Фасал, ҳозирда Finance/DarAl Mal гуруҳининг бошлиғи, шунингдек шайх Салех Камел, ҳозирда Aibaraca гуруҳининг бошлиғи. 1977 йили Миср ва Суданда Faisal номи билан иккита банк гуруҳини очишди. 1979 йили Бахрейнда биринчи маротаба Ислом банки ташкил этилди. Жаҳоннинг барча давлатларидаги каби, Ислом давлатларида ҳам банклар иқтисодиётда муҳим рол ўйнайди. Лекин Ислом банкларининг фаолият тамойили, оддий банк фаолиятидан тубдан фарқ қилади.

Исломда “рибо” тарзида ҳақ олишни назарда тутувчи хўжалик операциялари тақиқланган. “Рибо” деганда пул омонатлари/кредитларидан анъанавий фоиз ҳам, қарздан фойдаланганлик учун қатъий белгиланган тўловлар ҳам тушунилади. Масалан, кредит шартномасида Фуқаролик кодексининг (744–748-моддалари) қарз олувчининг олинган пул суммасидан фоизларни тўлаш мажбурияти назарда тутилади. Ушбу мажбурият кредит ажратилган лойиҳа қанчалик муваффақият билан яқунланганига боғлиқ бўлмайди. Шу сабабли қатор мусулмон мамлакатларидаги молия муассасалари, шунингдек Ислом тараққиёт банки ўз молия операцияларида бундай қоидаларни қўлламайдилар.

Шуни қайд этиб ўтамизки, «рибо» тақиқланганига қарамай, бундай шартларда қарз олган киши шартномани бажаришга мажбур.

Шу билан бирга, мусулмон анъанасига кўра фойда олиш мақсадида биргаликда инвестиция киритиш хусусида ҳамкорлик битимларини тузиш рад этилмайди. Бу ислом банкини учун асос яратди. Унинг асосий жиҳатлари:

- банк омонатлари ўрнига банк ҳамкорлари пайлар киритадилар, уларнинг даромад келтириши банкнинг даромад кўришига боғлиқ;
- маблағлар Исломда тақиқланмаган фаолият учун тақдим этилади;
- фоиз ставкаси, шунингдек қарздан фойдаланганлик учун қатъий белгиланган тўловлар мавжуд эмас;
- банк билан маблағ олувчи ўртасидаги фойда ва зарарлар уларнинг лойиҳага қўшган ҳиссасига мутаносиб миқдорда тақсимланади.

Бундай молиявий операциялар учун тегишли инфратузилма ва норматив-ҳуқуқий база бўлиши зарур. Шу сабабли мамлакатимизда Ислом банк иши ва молия принципларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш бўйича комиссияни ташкил этилди. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 20 апрелдаги “Нобанк кредит ташкилотлари ва микромолиялаштириш фаолияти тўғрисида” ги ЎРҚ – 765 сонли Қонунининг қабул қилиниши мамлакатимизда

ислом молия инструментларидан фойдаланиш тизимини ривожлантиришдаги муҳим қадамлардан бири бўлди.

Ушбу қонунда Исломий молиялаштиришга оид хизматлар деганда исломий молиялаштиришни амалга ошириш стандартларини белгиловчи халқаро ташкилотларнинг қоидаларига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан ишлаб чиқилган тартибда кўрсатиладиган молиявий хизматлар тушунилади.

Бугунги кунда «Ислом тараққиёт банки» гуруҳи таркибига кирувчи «Хусусий тармоқни ривожлантириш Ислом корпорацияси» (ICD) Ўзбекистоннинг бир неча тижорат банкларида ислом молия маҳсулотлари ва хизматлари тақдим этувчи дарчаларни («ислом дарчалари») очиш юзасидан кенг кўламли ишлар олиб бормоқда.

Ислом дарчалари фаолиятини тушуниш учун биринчи навбатда ислом банкчилигини анъанавий банкчиликдан қандай фарқлари борлиги ҳамда тақлиф қилинаётган хизматлар ва маҳсулотлар турларини билиб олиш мақсадга мувофиқ.

Умуман олганда, ислом молияси қарз бериш ё молиялаштириш ишларида айнан шариат тамойиллари ва қоидаларига асосланган жараёнларни қамраб олиши ҳамда ислом молия тамойилларига мос бўлган битимлар тузади. Шу билан, ислом молияси анъанавий молиялаштириш ёки қарз беришдан фарқ қилади. Масалан, гўшт маҳсулотини олайлик, ҳайвон ёки парранданинг ислом дини талабларига риоя қилган ҳолда сўйилиши уни (яъни гўштни) ҳалол гўшт сифатида талқин қилинишига сабаб бўлади. Худди шу каби, молиялаштириш ёки қарз беришда, ёки бошқача айтганда, тарафларнинг молиявий муносабатларга киришишида ислом дини талабларига амал қилиниши молиявий маҳсулот ва хизматларни ҳалол/шаръий деб эътироф этилишига сабаб бўлади.

1-расм. Хусусий тармоқни ривожлантириш Ислом Корпорацияси (ICD) фаолияти²

² Хусусий тармоқни ривожлантириш бўйича Ислом Корпорациясининг статистик маълумотлари.

Хусусий тармоқни ривожлантириш бўйича Ислон Корпорацияси (ICD) мамлакатда ислон молиясининг ривожланишида алоҳида ўрин эгаллаган. Шу кунга қадар ушбу ташкилот томонидан умумий миқдори 400 миллион АҚШ долларига тенг маблағ мамлакатдаги 18та тижорат банклари, 2та лизинг компанияси орқали 260дан ортиқ кичик ва ўрта бизнес вакиллари тўғридан тўғри молиялаштириш учун йўналтирилди ва шу орқали 5,000дан ортиқ янги иш ўринлари ташкил этилишига эришилди³.

Ўзбекистонда ислон молия хизматлари саноатининг кенг қамровли жорий этилиши мамлакат учун қуйидаги имкониятларни очишига имкон яратиши мумкин:

- хориждан келаётган инвестициялар ҳажмини ошириш ва диверсификациялаш;
- банк тармоғида ҳалол ва шаффоф рақобат муҳитини яратиш ҳамда банк тизими активларини диверсификациялаш имкониятини яратиш;
- аҳоли ва бизнес вакиллари ихтиёрида бўлган бўш пул маблағларининг иқтисодиёт ривожланишида максимал иштирокини таъминлаш;

Раҳбарлар ва ходимларнинг масъулияти	➤ Бундай тижорат фаолиятини олиб борувчи молиявий муассаса раҳбарлари ушбу концепцияга тўлиқ ишониши ва унга тўлиқ содиқ ва фидойи бўлиши керак. ➤ Фатволар ва шартномалар қанчалик қатъий бўлмасин, Шариат тамойилларига риоя қилишга етарлича самимий ва содиқ одам бўлмаса, Ислоний дарча фаолиятини тўғри йўлга қўйилишини таъминлаш. ➤ Ислон дарчаси бўйича масъул ходимлар аънавий банкчилик билан шугулланувчи ходимлардан ажралиб туриши ва уларни танлаб олишда эса, уларнинг ислон битимлари юзасидан тушунча ва масъулиятини ҳисобга олиш керак бўлади.
Ресурсларни / маблағларни тўлиқ ажратилганлиги	➤ Ислон дарчасининг ҳисобварақлари аънавий банкнинг фаолиятдан алоҳида ва ажратилган ҳолда юритилиши керак. ➤ Ислоний дарча томонидан тақдим қилинаётган барча хизматлар аънавий банкчилик хизматларидан алоҳида ва мустақил бўлиши керак. ➤ Юқоридаги талабларнинг бажарилишини эса тегишли дастурий таъминот орқали таъминлаш мумкин.
Шариат Кенгаши / Қўмитаси	➤ Ҳар қандай ислон молия муассасаси учун мустақил Шариат қўмитаси кенгаши бўлиши талаб этилади ва ушбу кенгаш молиявий амалиётлар бўйича фатволар чиқариши учун юқори малакага эга бўлган ишончли олимлардан иборат бўлиши керак. ➤ Йил давомида амалга оширилган операциялар Шариат нуқтаи назаридан назорат қилиниб турилиши, ушбу операциялардан олинган даромадларнинг ҳалол бўлишини таъминлайди.
AAOIFI билан мувофиқлик	➤ Ислон молия муассасалари учун бухгалтерия ҳисоби ва аудит ташкилоти (AAOIFI) барча ислон молия институтлар риоя қилиши ва амалга ошириши керак бўлган бир қатор бухгалтерия ҳисоби ва аудит стандартларини жорий қилган. ➤ Чалкашликлар, тушунмовчиликлар ва ноаниқликларга йўл қўймаслик, аниқ ва соғлом иш фаолиятини таъминлаш учун молия муассасалари ушбу стандартларга риоя қилишлари керак бўлади.

2-расм. Ислон дарчасига қўйиладиган талаблар⁴

- мамлакатда капитал бозорини ривожлантириш ва диверсификациялаш;
- кўплаб янги иш ўринлари яратиш;
- аҳолининг молиявий саводхонлигини ошириш орқали, молия бозоридаги фаоллигини кўтариш;
- Ислон молия хизматлари индустриясини ривожлантириш орқали

³ <https://icd-ps.org/> сайти маълумотлари асосида ишлаб чиқилди.

⁴ <https://icd-ps.org/> сайти маълумотлари асосида ишлаб чиқилди.

мамлакатда инфратузилмани мувофиқлаштириш ва янгилаш;

- янги молиявий муассасалар ташкил қилиш;
- камбағалликка қарши курашиш давлат дастурини амалга оширишга ҳисса қўшиш;
- янги йўналишда кадрлар тайёрлаш дастурини яратиш.

Ушбу ишларнинг амалга оширилиши натижасида Ўзбекистон ислом молияси соҳасида МДХ давлатлари ичида етакчи мамлакатга айланиши шубҳасиз. Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, исломий молиявий хизматлар соҳаси Ўзбекистоннинг порлоқ келажаги учун муҳим омил, пойдевор ва ривожланиш истиқболи бўлади, натижада ўз маданиятида Исломнинг чуқур илдизларини акс эттирган мамлакатга хорижий инвесторларнинг қизиқиши ортади ва ҳукумат ушбу имкониятдан халқ фаровонлиги ҳамда мамлакатнинг барқарор ривожланишида тўлақонли фойдаланишга эришиши мумкин бўлади.

Хулоса ва таклифлар

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, давлатимиз раҳбарининг 2017 йил 20 декабрдаги “Халқаро ва хорижий молия институтлари билан ҳамкорликнинг самарадорлигини янада ошириш чора – тадбирлари тўғрисида” ги ва 2019 йил 5 мартдаги “Ислом тараққиёт банки гуруҳи ва Араб мувофиқлаштириш гуруҳи жамғармалари билан ҳамкорликни янада кенгайтириш ва чуқурлаштириш чора – тадбирлари тўғрисида” ги қарорлари айна ислохотларга ҳуқуқий замин бўлиб хизмат қилмоқда.

Бунинг учун мамлакатимизда ислом банкчилиги фаолиятдан фойдаланиш йўллари ривожлантиришга тўсиқ бўлаётган қуйидаги омилларни бартараф этиш лозим:

1. “Ислом дарчаси” – анъанавий молия муассасалари қошида махсус бўлинма/филиал ёки шохобча шаклида ташкил этилади. Бундай шохобчаларни тузишдан асосий мақсад – анъанавий банк муассасалари маҳсулот ва хизматларидан эмас балки ўз диний қарашлари туфайли ислом молияси тамойиллари доирасида фаолият юритувчи молия муассасалари билан ишлашни афзал кўрувчи мижозлар эҳтиёжини қондириш ва шу орқали бор мижозларни сақлаб қолиш, ҳамда банкка янги мижозлар жалб қилиш. Анъанавий банкларнинг ислом дарчалари очишдан яна бир мақсади тўлақонли ислом банклари билан рақобат имкониятларини оширишдир.

2. Исломий банклар мижоз талаби билан объектни қуриб бериши, асбоб-ускуналар, товар, хомашёлар олиб бериши ёки уларни ижарага бериши мумкин. Молиялаштириш асосида савдо амалиёти ётади. Замонавий банк тизимида эса банкларнинг савдо амалиётларини амалга ошириш қонунчилик нуқтайи назаридан мушкул бўлиб, бунга солиқ ҳамда банк фаолиятига тааллуқли меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар тўсқинлик қилади.

3. Ислом молияси бир қатор давлатларда муваффақиятли ишламоқда. Ўтган йиллар давомида «стартап» (яъни бошланғич даражадаги) шаклда ривожланган ислом молия тизими бугунги кунга келиб етарли даражада тажриба орттирди ва

мана энди шу орттирилган тажриба билан бўлишиш учун халқаро миқёсга чиқиш вақти келди. Ислом банклари ва бутун соҳа вакиллари янги бозорларга (яъни ўз миллий чегараларидан ташқарига) дадил чиқиб бориши, бизнес ҳамкорликни ва «жануб-жануб» кўринишидаги (яъни ривожланаётган давлатлар ўртасидаги, масалан, Ислом ҳамкорлик ташкилоти (ИХТ) аъзолари ўртасидаги) халқаро савдони илгари суриши ва қўллаб-қувватлаши, ҳамда ислом банк-молия тизимини жорий қилаётган давлатларда тўлақонли ҳуқуқий/молиявий ислом инфратузилмасини яратиш бўйича маҳаллий мувофиқлаштирувчи ташкилотлар билан ҳамкорликни йўлга қўйиши мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. <https://president.uz/uz/lists/view/4057>. 2020 йил 29 декабрь.
2. Э.Т. Қодиров, Ж.К. Мажидов Хорижий мамлакатларда банк иши. Ўқув қўлланма/Т. 2016 йил. 184 бет.
3. Мусаев Р.А., Магомедова Ю.Д. Тенденции развития исламских финансовых институтов в условиях глобализации в журнале Проблемы теории и практики управления, издательство ООО «Международная Медиа Группа» (Москва), № 11
4. Зарипов И.А. (2016) Исламские финансы как стратегический ориентир развития России. / Zaripov I.A. (2016) Islamic finance as a strategic landmark for the development of Russia. <https://cyberleninka.ru/>.
5. Rafik Yunus al-Misri. Fikkh imushchestvennykh otnosheniy. / per. s arab. [Fiqh property relations. / translated from Arabic] / D.Adzhi; redsovet: B.F.Mulyukov and others, - Moskva: Islamskaya kn., 2014. – P. 320.
6. Ҳайдаров Ў.А., “ЛОГИСТИКА ВА ИҚТИСОДИЁТ” илмий электрон журнали. 2022 йил 1-сон. 362-369 бет.

Copyright: © 2025 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

